

Стаття присвячена аналізу тенденцій зарубіжної університетської освіти в духовно-нравственому розвитку особистості.

Ключові слова: *духовно-моральний розвиток, класичний університет, соціальний інститут.*

The author of the article analyses the tendencies of foreign university education in spiritual and moral development of a personality.

Key words: *spiritual and moral development, classical university, social institute.*

Лукашеня З. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технології і образотворчого мистецтва Барановичского державного університету (м. Барановичі, Білорусь)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко

УДК 37.034

М-64

МОРАЛЬНО-ДУХОВНІ ЯКОСТІ ЯК ПОКАЗНИК ВИХОВАННОСТІ СУЧАСНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ МОЛОДІ

Д. В Мірошніченко

У статті розглянуто теоретичні підходи вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення морально-духовних якостей сучасної університетської молоді. Розкрито зміст поняття «морально-духовні якості» та визначено сутність і структуру морально-духовних якостей сучасної університетської молоді.

Ключові слова: *морально-духовні якості, морально-духовна культура, морально-духовні цінності.*

Морально-духовне становлення студентської молоді, їх підготовка до активної, творчої, соціально значущої, сповненої особистісного смислу життєдіяльності є найважливішою складовою розвитку суспільства та держави. Державна політика в галузі виховання визначається принципами гуманістичної педагогіки, сформульованими в Законах України «Про

освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти. Закладена в них методологія виховання надає пріоритет розвиненій особистості, її життєвому й професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості у відповідності з національними цінностями та в контексті ідеї інтеграції Української держави до європейського простору. Духовно-моральні якості, сформовані на засадах загально-людських і національних цінностей, становлять найбільше багатство особистості. Як показав проведений нами аналіз наукової літератури одним із пріоритетних завдань вищого навчального закладу має бути виховання молоді на засадах формування у студентів морально-духовних якостей та цінностей – доброти, уваги, милосердя, толерантності, совісті, поваги, правдивості, справедливості, гідності, любові до Батьківщини та ін.

Відповідно до завдань дослідження великий інтерес для нас мають роботи провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, які розглядають теоретичні і практичні проблеми визначення і формування морально-духовних якостей у студентської молоді (І. Бех, І. Биочинський, І. Грязнов, Н. Добровольська, В. Довданов, А. Донцов, Н. Тимченко, Г. Шевченко, Б. Ясько та ін.).

Мета статті – визначити сутність і структуру морально-духовних якостей сучасної університетської молоді.

В педагогічній літературі зміст понять морально-духовних якостей, їх кількість не мають усталеного кількісного визначення. Зокрема, Н. Щуркова підкреслює, що “розвитку теорії і практики сучасної освіти перешкоджає саме невизначеність і безмежність змісту цього процесу: скільки і які якості мають бути обов’язково сформовані?” [14, с. 68]. Ось чому необхідно здійснити їх цілеспрямований відбір, що в кінцевому результаті може забезпечувати формування у студентів соціальних і регулятивних поведінкових функцій в певній їх інтеграції і цілісності.

Згідно із словником по етиці “морально-духовна якість особистості – це стійка індивідуальна риса характеру і поведінки людини, яка проявляється в його вчинках по відношенню до інших людей і навколишнього світу” [9, с. 427]. У етичному словнику морально-духовна якість визначається як риса особистості, що сформована в результаті інтеріоризації моральної норми чи принципу і незалежно від конкретних умов стійко реалізується у повсякденній діяльності та поведінці людини [8, с. 205].

Як зазначає П. Яременко, морально-духовних якостей налічується всього декілька десятків, включаючи як чесноти — високоморальні властивості людини, так і пороки — аморальні якості. Морально-духовні якості відображають етичні зобов'язання і етичні норми поведінки людини [15, с. 108]. Аналізуючи морально-духовні якості, як вважає Ю. Шрейдер, перш за все необхідно враховувати їх функції у поведінці суб'єкта, їх взаємодію і здатність до взаємодоповнення і взаємозбагачення. Таке поєднання різних за функціями морально-духовних якостей можна розглядати як своєрідний механізм поєднання моральної свідомості і поведінки особистості. У зв'язку з тим, що морально-духовні якості визначають соціальну спрямованість особистості, вони повинні стати дієвими. Для цього морально-духовні якості необхідно пов'язувати з вольовими, тоді вони наповнюються вольовим змістом і спрямованістю. За таких умов може бути сформована дієва мораль, яка визначає стійку лінію поведінки особистості [13, с. 56].

Моральні якості мають загальнозначущий характер. Як показав проведений аналіз наукової літератури на сучасному етапі відсутній єдиний підхід до визначення структури морально-духовних якостей у студентів, критеріїв їх сформованості та відповідних методів педагогічної діагностики для їх оцінки, що негативно впливає на рівень розвитку морально-духовних якостей випускників.

Загальну модель морально-духовних якостей фахівця розглядають в своїх наукових роботах О. Вишневський, І. Грязнов, Н. Добровольська, В. Зеньковський, І. Іл'їн, Ю. Штейнгардт, Б. Ясько та інші.

Теоретичним підґрунтям процесу виникнення та структурування морально-духовної якості може вважатись концепція цілісного усвідомлено-емоційного засвоєння моральності, що запропонована Л. Рувинським [9, с. 84]. Особливістю морально-духовних якостей, як ядра особистості студента, його особистісних якостей є те, що вони соціальні за своєю природою, але індивідуальні за формами вираження.

П. Яременко підкреслює, що морально-духовні якості студентів — це стійкі риси свідомості й поведінки, які є результатом усвідомлення ними власних мотивів і вироблення відповідних способів професійної діяльності [15, с. 35]. На думку автора наявність у студента високих морально-духовних якостей є показником рівня його загального розвитку та професійної придатності до виконання функціональних обов'язків. Як зазначає дослідник, випускник ВНЗ повинен володіти такими морально-

духовними якостями, як спостережливість і проникливість, гуманізм тощо [15, с. 67].

На думку Б. Ясько найбільш важливими моральними якостями для студента, є: чесність, правдивість, скромність, відчуття власної гідності, уміння поводитися. При цьому, ганебність, брехливість, нескромність, амбітність, статева розбещеність – вірний шлях до етичної деформації працівника [16, с. 12]. Саме тому, на перший план виступають такі якості, як ввічливість, тактовність, чуйність. Зміст цих благородних людських якостей, увага, глибока повага до внутрішнього світу тих, з ким ми спілкуємося, бажання і уміння їх зрозуміти, відчуття, що може принести їм задоволення, радість або навпаки, викликати у них роздратування, образу. Тактовність, чуйність – це і відчуття міри, якої слід дотримувати в розмові, в особистих і службових відносинах, уміння відчувати межу, за якою в результаті наших слів і вчинків у людини виникає незаслужена образа, засмучення, а іноді і біль. Тактовна людина завжди враховує конкретні обставини: різницю віку, суспільне положення, місце розмови, наявність або відсутність сторонніх.

Як зазначає А. Трофимчук, етичну основу поведінки студента складають наступні морально-духовні якості: справедливість, принциповість, порядність, співчуття і співпереживання [12, с. 183]. На думку Н. Тимченко професійно важливими для випускника є такі якості як гуманістичність, здатність до самовдосконалення, самовиховання тощо [10, с. 139].

В. Довданов вважає, що для студента, першорядне значення мають такі моральні якості, як висока особиста відповідальність, самовідданість, безкорисливість, гуманне відношення до людини [5, с. 60]. При цьому, честь і гідність, авторитет і обов'язок мають риси всебічності і специфічності водночас.

Г. Ващенко [9, с. 68] пропонує морально-духовні риси студента розділити на три групи: ідеологічні, вольові, професійні. Як зазначає автор, цей розподіл умовний. Між цими групами рис існує взаємозв'язок і взаємовплив. Відсутність або слабкість однієї з головних рис цих груп неминуче позначається на характері морального образу, рівні моральної стійкості.

Л. Донченко вважає, що в структурі морально-духовних якостей можна виділити наступні компоненти: знання, почуття, мотиви, волю, уміння і навички. При цьому, структура моральної якості особистості, на

його думку, включає дві підсистеми: моральну свідомість (знання, почуття) та моральну поведінку (мотиви, воля, уміння і звички діяльності) [7, с. 86].

І. Грязнов моральні якості студентів класифікує за такими ознаками: ставлення до Батьківщини (патріотизм, відданість Батьківщині, відповідальність, самовідданість); ставлення до професійної діяльності (витримка, самовладання, стійкість, дисциплінованість, принциповість, ініціативність, чесність, безкорисливість, відкритість, ретельність, самостійність); ставлення до інших людей (колективізм, справедливість, великодушність, терпимість, вимогливість, правдивість, увічливість, делікатність, доброзичливість, товарицькість, порядність; особисті якості (скромність, вимогливість, самокритичність, почуття власної гідності та честі) [4, с. 43].

М. Тофтул найбільш важливими морально-духовними якостями для людини вважає – критичність і самокритичність – здатність бачити недоліки у вчинках і діях інших людей і своїх вчинках, цілеспрямованість – уміння поставити чітку і ясну мету і прагне до її досягнення, дисциплінованість – підпорядкування встановленому порядку, уміння налагоджувати і підтримувати дисципліну в колективі, ініціативність – уміння діяти енергійно, здатність висувати ідеї і намічати шляхи їх втілення [11, с. 98].

В. Бакштановський зазначає, що важливе значення у структурі морально-духовних якостей має світогляд як цілісна система поглядів людини на життя, як система основних принципів, що визначають її ставлення до навколишньої дійсності, характеризує моральний облік працівника, показує його ставлення до свого народу, держави, суспільного і професійного обов'язку. Моральні переконання особистості, визначаючи її вчинки, виступають у формі головних мотивів діяльності, несуть основний зміст морального образу працівника. Чим глибші переконання особистості, тим змістовніша і цінніша в громадському значенні її поведінка і, навпаки, дрібні інтереси, моральна пустота призводять до вчинків, які мають антигромадський характер [1, с. 18].

В. Блюмкін підкреслює, що високі морально-духовні якості обумовлені моральною спрямованістю особистості, що включає цілі, мотиви, ціннісні орієнтації, переконання, ідеали, схильності щодо дотримання відповідних моральних норм [3, с. 13]. При цьому, однією з фундаментальних характеристик суспільного буття і свідомості є

гуманізм, суть якого полягає у відношенні до людей як до найвищої цінності. Він виявляється в альтруїзмі, прагненні сіяти добро, в милосерді, співчутті, бажанні допомагати людям.

В. Мальцев також вважає, що такі моральні якості як гуманістичність, справедливість, дисциплінованість, рішучість, готовність до самопожертви, принциповість, чесність, порядність, почуття власної гідності є життєво необхідними для кожної людини [2, с. 70]. Він також зазначає, що моральний образ студента його вчинки і дії визначаються вольовими якостями, характером. Практика свідчить, що безвільний і слабохарактерний працівник неспроможний на високоморальні вчинки, їх звершують люди вольові, з твердим характером.

Аналізуючи морально-духовні якості, ми перш за все повинні враховувати їх функції у поведінці суб'єкта, їх взаємодію і здатність до взаємодоповнення і взаємозбагачення. Таке поєднання різних за функціями морально-духовних якостей можна розглядати як своєрідний механізм поєднання моральної свідомості і поведінки особистості. Необхідно зазначити, що згідно аксиологічному підходу можна виділити в якості системостворюючих такі внутрішні характеристики особистості, як духовність і моральність. При цьому духовність є внутрішньою мотиваційною сферою, а моральність – зовнішньою.

Так, М. Долинський пропонує визначати п'ять основних груп моральних якостей [6, с. 191]: перша група – світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, які у сукупності забезпечують громадянську спрямованість. Саме ця група забезпечує зміст соціальних цінностей; друга група – моральні якості, які забезпечують досягнення поставлених цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, обов'язковість тощо. Ці якості пов'язані з моральною свідомістю, яка керує і коригує їх прояв; третя група – витримка, стриманість, ввічливість, володіння собою. Вони допомагають контролювати і гальмувати негативні прояви у поведінці; четверта група – діловитість, навички і звички у поведінці, уміння її організовувати, моральний досвід особистості. Ці якості певною мірою допомагають швидше досягати мети і зосередити в основному увагу на змісті вчинків; п'ята група – здатність до самооцінки, самокритичність, вимогливість з себе, справедливе

ставлення до інших. Ці якості сприяють самовдосконаленню і створенню позитивної моральної атмосфери для подальшого розвитку особистості.

Б. Яськовиділяє також сутнісно-змістовні характеристики моральних якостей сучасного студента, до яких включені наступні компоненти: система інтелектуально-емоційних переконань особи, форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин (що визначають духовно-гуманістичну спрямованість і поведінку особи в соціумі), суб'єктивне відношення студента до різних сторін соціального буття – до людей, професійної діяльності, самого себе і навколишнього світу в цілому. При цьому, на перший план виступають такі особистісні риси, як: адекватне сприйняття дійсності; конструктивне і поважне відношення до навколишньої природної і соціальної сфери; творча соціально-значуща діяльність, відчуття гідності, відповідальності, патріотизм, честь, обов'язок, висока моральна культура [16, с. 51]. На думку автора саме морально-духовна культура є показником сформованості морально-духовних якостей, яка включає в себе моральні знання, почуття і переконання, потреби і навички поведінки, етикетні правила поведінки, які, у свою чергу, виявляються у відносинах з іншими людьми.

На наш погляд, морально-духовні якості людини визначають внутрішню необхідність особистості виконувати моральні вимоги, певним чином мотивують соціальну і професійну діяльність, спонукають до систематичних дій відповідно до своїх етичних установок і моральних вимог суспільства.

Необхідно зазначити, що проведене нами опитування 226 викладачів показало, що найбільш значущими морально-духовними якостями для студентів вони вважають наступні: гуманістичність (93,4% опитуваних), справедливість, чесність, порядність (91,9%), відповідальність, сумлінність, старанність, врівноваженість, здатність до самовдосконалення (85,2% опитуваних), вихованість, принциповість (81,9%), толерантність і самовладання (61,7% опитуваних).

Таким чином, ми визначаємо морально-духовні якості студентів як стійкі індивідуальні риси характеру, що сформовані в результаті інтеріоризації моральних норм суспільства, які проявляються у вчинках і поведінці, у ставленні до себе, інших людей і навколишнього світу у процесі навчальної діяльності. Враховуючи результати опитування викладачів, виходячи з аналізу різних підходів до визначення сутності та структури морально-духовних якостей студентів ми систематизували і

конкретизували їх за наступними групами: ставлення до Батьківщини і суспільства: патріотичність, громадянськість; ставлення до навчальної діяльності: відповідальність, принциповість, самовідданість, дисциплінованість, сумлінність, цілеспрямованість; ставлення до інших і до себе: гуманістичність, емпатійність, чесність, доброзичливість, щирість, ввічливість, тактовність, скромність, толерантність, безкорисливість, самовладання, почуття власної гідності та честі, самокритичність, здатність до самовиховання та самовдосконалення, гнучкість у міжособистісних відносинах (комунікативний, неконфліктний, здатний на співпрацю і компроміс), врівноваженість.

Перспективним напрямком подальших досліджень є визначення критеріїв та рівнів сформованості морально-духовних якостей сучасної університетської молоді.

Література

1. Бакштановский В.И. Моральный выбор личности: Цели, средства, результат / Бакштановский В.И. – Томск : ПВН, 1977 – 86 с.
2. Бердяев Н. А. О человеке, его свободе и духовности Текст.: избр. тр. / Н. А. Бердяев; [ред.-сост.: Л. И. Новикова, И. Н. Сиземская]. М.: Моск. психол.-социал. ин-т: Флинта, 1999. — 312 с.
3. Блюмкин В.А. О понятии морали. Что такое мораль / Блюмкин В.А., Гумницкий Г.Н. – М.: Философское общ-во СССР, Ин-т философии АН СССР, Общ-во "Знание", 1988. – 80 с.
4. Грязнов І.О. Система морального виховання майбутніх офіцерів-прикордонників / І.О. Грязнов // Монографія – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2004. – 343 с.
5. Довданов В.А. Воспитание нравственных качеств личности в системе дополнительного образования / В.А. Довданов. // Научная мысль Кавказа. - Ростов-на-Дону: Издательство Северо-Кавказского научного центра высшей школы, – 2006. – С. 59– 67.
6. Долинский Н.И. Некоторые аспекты активизации нравственного компонента современной образовательной деятельности / Н.И. Долинский // Сборник трудов II Всероссийской научной конференции. – Тольятти: ТГУ, 2005. – С. 189 – 193.
7. Донченко Л. М. Духовно-нравственное воспитание старшеклассников (на уроках литературы и внеурочной деятельности) Текст.: дис. . канд. пед. наук / Л. М. Донченко. — Елец, 2005. – 209 с.
8. Словарь по этике / [под ред. А.А. Гусейнова, И.С. Кона] – М.: Политиздат, 1989. – 200 с.
9. Словарь по этике / [под ред. О. Г. Дробницкого и И.С. Кона].– М. : Просвещение, 1970. – 364 с.

10. Тимченко Н.С. К вопросу о нравственно-этической подготовке будущих работников таможенной службы / Н.С. Тимченко //Вісник Дніпропетровського університету: Педагогіка і психологія. – Вип. 7. – Вид-во ДНУ, 2001. – С.138–142.
11. Тофтул М. Г. Мораль і етика. – Київ: Видавничий центр «Академія». – 2009. – 125 с.
12. Трофимчук А.Г. Нравственное воспитание /Трофимчук А.Г. – М.: Просвещение, 1990. – с. 352.
13. Шрейдер Ю.А.Этика. Введение в предмет / Ю.А.Шрейдер – М.: Педагогика, 1998. – 346 с.
14. Щуркова Н.Е. Воспитание: новый взгляд с позиции культуры / Н.Е.Щуркова – М.: Педагогический поиск, 1996. – 75 с.
15. Яременко П. С. Морально-духовне виховання сучасної молоді / П.С.Яременко – К. : Лібра, 2010. – 167 с.
16. Ясько Б.А. Морально-духовные качества современной молодежи / Б.А. Ясько // М. : Педагогика, 2009. – 142 с.

В статье рассмотрены теоретические подходы отечественных и зарубежных ученых к определению морально духовных качеств современной университетской молодежи. Раскрыто содержание понятия «морально-духовные качества» и определена сущность и структура морально духовных качеств современной университетской молодежи.

Ключевые слова: морально-духовные качества, морально-духовная культура, морально-духовные ценности.

In the article the theoretical approaches of domestic and foreign scientists are considered. The main issue is the determination of morally spiritual qualities of modern university youth. The definition of «morally-spiritual qualities» as well as the sense and the structure of moral spiritual qualities of modern university youth is given.

Keywords: morally-spiritual qualities, morally-spiritual culture, morally-spiritual values.

Мірошніченко Д. В. – викладач кафедри англійської мови Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Шевченко Г. П.